

КРИМСЬКОТАТАРСЬКИЙ РУХ У ПРОСТОРИ ДЕРЖАВНОЇ ЕТНОПОЛІТИКИ

Олена ГАЗИЗОВА

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник відділу філософії та геополітики НДІУ

Анотація. У статті розглядається проблема визначення правового статусу кримськотатарського народу як корінного народу України. Досліджено сучасний стан законодавчої бази щодо регулювання кримськотатарського питання. Акцентовується увага на діяльності громадських організацій та політичних партій кримських татар.

Ключові слова: державна етнонаціональна політика, кримські татари, корінний народ, національний рух.

КРЫМСКОТАТАРСКОЕ ДВИЖЕНИЕ В ПРОСТРАНСТВЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ЭТНОПОЛИТИКИ

Елена ГАЗИЗОВА

кандидат исторических наук,

старший научный сотрудник отдела философии и геополитики НИИУ

Аннотация. В статье рассматривается проблема определения правового статуса крымскотатарского народа как коренного народа Украины. Исследовано современное состояние законодательной базы по регулированию крымскотатарского вопроса. Акцентируется внимание на деятельности общественных организаций и политических партий крымских татар.

Ключевые слова: государственная этнонациональная политика, крымские татары, коренной народ, национальное движение.

CRIMEAN TATAR MOVEMENT IN THE SPACE OF STATE ETHNOPOLITICS

Olena HAZIZOVA

Candidate of Historical Sciences,

senior research fellow of the Philosophy and Geopolitics Department of RIUS

Annotation. The article considers the problem of recognizing the legal status of Crimean Tatars as the indigenous people of Ukraine. It studies the contemporary condition of the legislative basis regarding the regulation of Crimean Tatar issue, focuses on the activity of Crimean Tatars' non-governmental organizations and political parties.

Key words: state ethnopolitics, Crimean Tatars, indigenous people, national movement.

В умовах нинішньої окупації Криму, коли самопроголошена влада Автономної Республіки Крим чинить дискримінаційні утиски кримських татар, забороняє в'їзд на свою історичну батьківщину національним лідерам М. Джемілеву і Р. Чубарову за їхню активну громадянську позицію і політичну діяльність, кримськотатарське питання набуває особливої уваги в контексті державної етнонаціональної політики України [2].

На початку 90-х років ХХ ст. кримські татари стали третьою за чисельністю етнічною групою Криму, причому найбільш згуртованою та політично активною.

Мета статті – дослідити кримськотатарське питання в контексті державної етнонаціональної політики України, проаналізувати законодавче забезпечення прав кримськотатарського народу як корінного народу України.

На початку ХХІ ст. зусилля наявних наукових інституцій НАН України зосередилися на підготовці фундаментальної історії кримськотатарського народу та повноцінної етнополітичної історії поліетнічного Криму. Детально ця проблема розробляється в Інституті політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Зокрема, в 2005 р. була опублікована монографія «Крим в етнополітичному вимірі», яка є надзвичайно важливою для нашого дослідження. У ній заявлена проблема розглядається в контексті загальних трансформацій, що їх зазнали Україна і Крим упродовж ХХ – початку ХХІ ст. [7].

Внесок у формування нового, об'єктивного уявлення про історію Криму і народів, які здавна населяють його, зробила праця В. Сергійчука [24].

Близькими до нашого дослідження є й інші індивідуальні наукові розвідки, які висвітлюють окремі проблеми Криму, зокрема, Н. Бекірова (правові проблеми), Г. Бекірової (національний рух за повернення), В. Возгріна (етнічна історія), М. Кирюшка (іслам у житті кримських татар), В. Котигоренка (етнічні конфлікти), Р. Куртієва (традиційна культура), Б. Парахонського (сучасний стан), І. Прибиткової (гуманітарні проблеми), Р. Хаяли (демографічне дослідження).

Серед праць, що зробили помітний внесок у наукове осмислення специфіки та тенденцій етнополітичного розвитку Криму, стала монографія В. Котигоренка [6]. Для нашого дослідження цінним є те, що її автор аналізує історичне коріння, причини та чинники колізій у динаміці суспільних відносин в автономії, пов'язаних з особливостями формування сучасної етнодемографічної структури населення півострова, проблемами соціальної адаптації та інтеграції репатріантів і політичними орієнтаціями їхньої еліти, передовсім лідерів Меджлісу кримськотатарського народу, відносинами між різними етнічними сегментами кримського загалу та їхніми громадськими організаціями, структурами центральної влади та органами влади й місцевого самоврядування АРК. Привертають увагу пропозиції автора монографії щодо вдосконалення правових засад формування представницької влади автономії, реального забезпечення прав осіб, які повернулися й повертаються з місць депортації, та їхніх нащадків, легітимізації їх представницьких органів, суспільного статусу тощо.

Етнонаціональна структура сучасного українського суспільства, історія

і сучасний стан національних меншин України, етнокультурна політика української держави, особливості процесів національного відродження в ній, роль політичних еліт національних меншин України в її державному будівництві розкриті в працях В. Євтуха, В. Трощинського, К. Галушка, О. Майбороди, Вс. Наулка, А. Леонової, С. Суглобіна, Л. Шкляра, О. Власенка, С. Римаренка, О. Філіппової, О. Латишева та ін.

Проблеми етнокультурного життя етносів Криму регулярно ставали предметом обговорень на науково-практичних конференціях, на яких тривав пошук оптимального вирішення ситуацій, розробка пропозицій. Зокрема, у доповідях, виголошених на конференції «Кримські татари: історія і сучасність (До 50-річчя депортації кримськотатарського народу)», гостро ставилося питання реально-го забезпечення права кримських татар на отримання освіти рідною мовою. Водночас більшість учасників, торкаючись сучасних проблем, на чільне місце висували практичні питання повернення та облаштування депортованого народу в Криму. Актуальні проблеми освіти і мови були порушені 3–5 жовтня 2002 р. на міжнародному форумі «Місцеві культури Криму і їхня роль у майбутньому України», ініційованому та організаційно підтриманому Британською Радою в Україні. Пропозиції щодо задоволення культурно-освітніх проблем висловили всеукраїнські науково-практичні конференції «Кримські татари: «національна меншина» або «корінний народ». Політичний та юридичний аспекти питання» (лютий 1999 р.) [12] та «Проблеми інтеграції кримських репатріантів в українське суспільство» (травень 2004 р.) [20] та цілий ряд інших.

Особливістю складу населення Автономної Республіки Крим є його багатонаціональність. За даними Всеукраїнського перепису населення, на території АРК проживають представники понад 125 національностей і народностей. Серед населення Автономної Республіки Крим переважна більшість росіян, чисельність яких склала 1180,4 тис. осіб, або 58,5% від загальної кількості населення. Друге місце займають українці – 492,2 тис. осіб. Частка українців у загальній чисельності населення Автономної Республіки Крим склала 24,2 %. Третє місце займають кримські татари. Їх чисельність, порівняно з переписом населення 1989 р., збільшилася в 6,4 раза і налічувала на дату перепису 2001 року – 243,4 тис. осіб. Частка кримських татар у загальній чисельності населення АРК, які вказали національність, збільшилася на 10,2 відсотка і становила 12,1% [4, с. 14–20].

Стан етносоціального та етнополітичного розвитку України великою мірою зумовлений поліетнічністю населення держави. З-поміж усіх представлених сьогодні в Україні етнічних спільнот лише чотири формувалися (принаймні частково) на українських землях: українці, кримські татари, караїми, кримчаки. Ще за радянської доби в процесі боротьби за повернення на батьківщину почала формуватися організаційна структура кримськотатарського національного руху. Найбільш впливовими виразниками інтересів репатріантів стали Організація кримськотатарського національного руху (ОКНР), провідну роль у створенні якої відіграв М. Джемілев, та Національний рух кримських татар (НРКТ), основою якого стала Ферганська долинна група Ю. Османова [7, с. 409].

Від самого початку кримськотатарського руху однією із його головних вимог, поряд з поверненням і облаштуванням, було забезпечення кримським татарам права на самовизначення, яке трактувалось лідерами кримських татар як право на відновлення національної державності кримськотатарського народу на території півострова. Проблема полягала у тому, що і ОКНР, і НРКТ розглядали автономію як національно-територіальне автономне державне утворення виключно кримськотатарського населення – корінного народу Криму. Натомість кримські власті трактували автономію як регіональне утворення всього населення півострова. Як наслідок, ОКНР бойкотувала референдум про відновлення Кримської АРСР 20 січня 1991 р. і взяла курс на організацію національного з'їзду кримських татар [7, с. 409].

У 1989 р. Організація кримськотатарського національного руху ухвалила рішення підтримати український національно-демократичний рух з його прагненням незалежної і соборної України [9]. З того часу кримські татари неодноразово відігравали значну роль у становленні української держави, збереженні її цілісності та зміцненні українського суверенітету в Криму. У 1991 р. їхні голоси за незалежність України серед 54% загальнокримських були вирішальними [13], як і їхня політична воля в часи розгулу кримського сепаратизму і криміналітету 1994–98 рр. [3, с. 38]. Щоразу, коли виникала загроза українським інтересам на півострові, Меджліс недвозначно заявляв, що кримськотатарська громада всіма своїми ресурсами, організованістю та єдністю підтримує українську державу.

На II Курултайі кримськотатарського народу 26–30 червня 1991 р. (I Курултай кримськотатарського народу відбувся 25 березня 1917 р. в Сімферополі) було висунуто перелік основних засад кримськотатарського руху [3, с. 39].

Делегати Курултаю висловились категорично проти визнання відновленої на референдумі 20 січня 1991 р. автономії та її державних органів. Зокрема, у Декларації вказувалось: «Кримська АРСР, відновлена не як національно-територіальне утворення, розглядається як спроба юридичного закріплення результатів депортації... і не визнається Курултаєм у такому вигляді». Курултай утворив Меджліс як вищий повноважний представницький орган кримськотатарського народу, фактично вибудувавши у його середовищі систему, альтернативну державній владі [7, с. 409].

Поруч із завданнями щодо ліквідації наслідків геноциду, здійснення заходів з повернення й облаштування, відродження національної культури була сформульована і стратегічна мета – відновлення політичних і національних прав кримськотатарського народу, включаючи його право на вільне національно-державне самовизначення на своїй національній території. На початку 90-х років ХХ ст. така формула виглядала досить утопічною й слугувала радше символом нової консолідації кримських татар на етапі репатріації. Згодом усвідомлення лідерами кримських татар необхідності запобігання конфліктам з місцевою та центральною владою спонукало їх до орієнтації на менш радикальні завдання трансформації кримської автономії з адміністративно-територіальної в кримськотатарську національно-територіальну із

забезпеченням рівних прав громадян усіх національностей [7, с. 410].

На Курултаї кримськотатарського народу 29 червня 1991 р. було прийнято перелік основних завдань кримськотатарського руху. Поряд із завданнями ліквідації наслідків геноциду, здійснення заходів з поверненням та облаштуванням кримських татар на їхній історичній батьківщині, відродження національної культури було прийняте рішення також домагатися відновлення національних і політичних прав кримськотатарського народу, в тому числі і права на вільне національно-державне самовизначення [13].

У Декларації про національний суверенітет кримськотатарського народу, ухваленій II Курултаєм 28 червня 1991 р., зазначається: «1. Крим є національною територією кримськотатарського народу, на якій тільки він має право на самовизначення так, як воно викладено в міжнародно-правових актах, визнаних світовим співтовариством. Політичне, економічне, духовне і культурне відродження кримськотатарського народу можливе тільки в його національній суверенній державі. До цієї мети буде прагнути кримськотатарський народ, використовуючи всі засоби, передбачені міжнародним правом. 2. Відносини між кримськими татарами і національними й етнічними групами, що проживають у Криму, повинні будуватися на основі взаємної поваги, визнання людських і громадянських прав та інтересів, повинне забезпечуватись суворе дотримання політичних, економічних, культурних, релігійних та інших законних прав усіх людей незалежно від їхньої етнічної приналежності» [6, с. 182].

29 грудня 1991 р. Меджліс кримськотатарського народу ухвалив проект Конституції Кримської республіки і запросив громадян до його широкого обговорення. Проект декларував гарантії прав і свобод усіх людей, незалежно від раси, національності, політичних поглядів і віросповідання. Однак низка його положень засвідчила прихильність авторів документа до ідеї утворення в Криму суверенної етнократичної держави, яка на основі Договору з Україною входить до її складу. Громадяни Кримської республіки – кримські татари, кримчаки і караїми – оголошувалися корінним населенням, по суті – «більш рівним» у правах, ніж «громадяни інших національностей, для яких через історичні обставини Крим став Батьківщиною» [6, с. 183]. Цей проект не відповідав етнодемографічним та етнополітичним реаліям України й Криму та принципам державного будівництва на ґрунті рівних прав громадян, незалежно від їхнього етнічного походження і будь-яких інших відмінностей.

У Положенні про Меджліс кримськотатарського народу, доповненому й зміненому на першій сесії III Курултаю кримськотатарського народу в червні 1996 р., сформовано визначення статусу Криму в складі України за національно-територіальним принципом на основі реалізації кримськотатарським народом свого невід'ємного права на самовизначення та забезпечення гарантій дотримання прав і свобод усіх людей, незалежно від їхньої раси, національності, політичних поглядів та віросповідання [6, с. 174].

Четверта сесія III Курултаю (січень 2001 р.) поставила завдання «перетворення статусу Автономної Республіки

Крим в національно-територіальну автономію в складі незалежної демократичної України» [3, с. 38].

Характерним представником опозиції М. Джемілева стала партія «Міллі Фірка» (лідери: А. Еміров, Р. Аблаев, В. Абдураїмов). У травні 2009 р. на своїй конференції «мілліфірківці» ухвалили «Стратегію і тактику Міллі Фірка на сучасному етапі», в якій метою «партії» вказали: «...наш курс – відновлення національної державності на території Кримського Юрту» [14]. У документі зазначається, що «слід бути готовими» до того, що «вже у найближчі 8–10 років, не виключено що й раніше, ситуація вимагатиме скликання Установчого з'їзду національних співтовариств Криму з проголошенням на ньому Кримської республіки з усіма наслідками, що витікають з цього» [14].

Серед інших цілей «Міллі Фірка» – інтеграція кримських татар «з тюркським світом на основі ісламського світогляду» і підтримка на півострові «демографічного та соціокультурного балансу», в тому числі шляхом повернення співвітчизників не тільки з місць вислання, але й «з діаспор». Втім у Криму «Міллі Фірка» та її лідер В. Абдураїмов мали «проросійський» імідж – переважно через антиукраїнські заяви останнього та його звернення до російського керівництва із закликом «захистити» корінні народи України від «геноциду» її «націоналістичного керівництва» так, як «захистили абхазів та осетин» [14].

У травні 2010 р. В. Абдураїмов заявив, що свою головну мету, пов'язану з побудовою в Криму національної державності кримських татар, «Міллі Фірка» планує здійснити до 2040 р. Досягнути цієї стратегічної мети «Міллі Фірка»

збирається тактичними кроками «входження» у владу. На місцевих виборах було заплановано «взяти» не менше ніж 20% місць у місцевих радах автономії і на кожних виборах збільшувати свою присутність у владі на 5% [9, с. 136].

За час існування новітньої Української держави найбільш впливові кримськотатарські структури (Курултай і Меджліс) залишалися тією опорою української влади, яка допомагала їй протистояти сепаратистським проросійським рухам, іноді навіть коштом власних інтересів [7, с. 418]. У зв'язку з цим досить цікавими є результати віртуального опитування («Яким повинен бути Крим?»), що проводиться на неофіційному сайті кримських татар.

334 особи	48,7%	Кримськотатарська незалежна держава
108	15,70%	Кримськотатарська автономія в складі України
98	14,30%	Республіка в складі Росії
49	7,10%	Нинішній статус
42	6,10%	Область України
39	5,7%	Область у складі Туреччини
16	2,3%	Не знаю

Звичайно, його результати не можуть претендувати на істину в останній інстанції, але зріз настроїв частини соціально активних і освічених громадян України кримськотатарської національності є очевидним [13].

28–29 серпня 2010 р. у Сімферополі пройшов загальнонаціональний з'їзд кримськотатарського народу – Курултай. Чергове засідання його делегатів планувалося на кінець року, однак через загострення етнополітичної ситуації на

півострові Меджліс розпорядився провести з'їзд наприкінці серпня. Загальнонаціональний з'їзд кримських татар закликав Президента України не порушувати міжнародного законодавства щодо корінних народів та етнічних меншин. Делегати також закликали керівника держави повернутися до колишнього принципу формування Ради представників кримських татар при голові держави – делегування з'їздом, а не призначення Президентом на власний розсуд. Ідеться про те, що голова держави скоротив Раду представників кримськотатарського народу при Президентові України з 33 осіб до 19, призначивши до неї відразу 10 опозиційних Меджлісові кримськотатарських політиків і громадських діячів. У постанові Курултаю з цього приводу йдеться про те, що Президент має конституційне право на те, щоб самостійно формувати коло своїх радників, але це суперечить міжнародному законодавству, зокрема резолюціям і рекомендаціям ООН про представлення у владі корінних народів, якими вважають себе кримські татари [13].

6-й Курултай, що відбувся наприкінці березня 2013 р., ознаменував новий етап демократизації виборчого процесу. Цього разу кожний кримський татарин – громадянин України незалежно від місця чи країни проживання – безпосередньо голосував за того чи іншого кандидата. Таким чином, 1000 кримських татар – мешканців певної території – обирали одного делегата; загальна кількість делегатів Курултаю – 250 осіб. Крім того, у виборах делегатів Курултаю тепер могли брати участь і члени родин, які за етнічним походженням не були кримськими татарами. Новий виборчий регламент призвів до значного

оновлення й омолодження складу делегатів [13].

Аналізуючи діяльність владних структур України та Автономної Республіки Крим щодо вирішення етнокультурних питань на півострові, варто відзначити роль державної програми повернення депортованих народів в Україну, яка після розпаду СРСР цілкомовито фінансувалася з бюджету України і координувалася Державним комітетом (Міністерством) України в справах національностей та міграції, а в Криму – Державним комітетом у справах національностей та депортованих громадян. Проблеми міжвідомчого характеру розв'язують республіканська комісія у справах депортованих народів Криму та міждержавна українсько-німецька комісія у справах депортованих німців. Постановою Кабінету Міністрів України створено фонд депортованих народів Криму.

Протягом 1990-х років Президентом України, Кабінетом Міністрів України, на рівні Автономної Республіки Крим прийнято понад 20 різних указів, постанов, розпоряджень, які так чи інакше стосувалися вирішення насущних проблем кримських татар [7, с. 478].

Варто зазначити, що вітчизняне законодавство, що регулює етнополітичну сферу, перебуває у досить непривабливому становищі. Закон «Про національні меншини» (1992 р.) – найліберальніший у Європі. Це було прогресивне явище, оскільки показало намір держави щодо того, як вона хоче ставитися до своїх меншин. Однак це було до вступу України до Ради Європи, виникнення Рамкової конвенції про захист національних меншин, ратифікації великої кількості двосторонніх угод. Це уже, на жаль, архаїчний документ. Він мав би зараз мати

тільки історичне значення, попри те, що низку положень так ніколи й не було вироблено [5].

Власне, на сьогодні відсутня концепція етнонаціональної політики України. Її почали розробляти 1993 р., коли, згідно з Законом про національні меншини, було створено міністерство, що опікувалося проблемами меншин. Зараз існує більше десятка варіантів і версій концепції, підготовлених абсолютно різними авторами і структурами.

Аналізуючи законодавчу базу, серед найважливіших варто виокремити постанову № 636 «Про заходи щодо розв'язання політико-правових, соціально-економічних та етнічних проблем в Автономній Республіці Крим», ухваленої в 1995 р., та № 331 «Про здійснення заходів щодо розв'язання соціально-економічних, етнічних та гуманітарних проблем в Автономній Республіці Крим», прийняту в 1996 р. У цих постановах, зокрема, чітко визначено чотири напрями, над якими мають працювати державні органи України: соціально-економічний, політико-правовий, міжнародна допомога та гуманітарні проблеми [7, с. 478].

Поділяємо думку С. Грабовського та І. Лосева, які стверджують, що, попри декларативну прихильність офіційного Києва, кримські татари у минулі роки (тобто у період із 1991 по 2014 р.) не завжди відчували розуміння та прихильне ставлення як з боку місцевої влади районів і міст півострова, так і з боку слов'янського населення, насамперед російського. Тим часом політична активність кримських татар суттєво зрівноважувала дії проросійських угруповань і виступала важливим чинником громадського життя у Криму [10, с. 42].

Після анексії Криму почався новий етап в історії кримськотатарського народу: він знову втратив свою етнічну територію і вимушений відстоювати свої права як корінного народу України. Тому сьогодні особливо актуально постає питання вирішення проблем, пов'язаних із захистом прав кримськотатарського етносу.

Важливим кроком у вирішенні кримськотатарського питання стало прийняття 20 березня 2014 р. Верховною Радою України Постанови «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української держави», яка гарантує захист і реалізацію невід'ємного права на самовизначення кримськотатарського народу в складі суверенної і незалежної Української держави. Цією постановою Верховна Рада України доручила Кабінету Міністрів України терміново подати проекти законів України, нормативно-правових актів України, які визначають та закріплюють статус кримськотатарського народу як корінного народу України [17].

17 квітня 2014 р. було прийнято Закон України «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою» № 1223-VII. Цей Закон визначає статус осіб, депортованих за національною ознакою, встановлює гарантії держави щодо відновлення їхніх прав, принципи державної політики та повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування щодо відновлення прав цих осіб. Зокрема, у ньому зазначається, що держава сприяє добровільному поверненню в Україну, адаптації та інтеграції в українське суспільство депортованих осіб, створює умови для їх облаштування, забезпечення землею,

житлом, працевлаштування, освіти, збереження і розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності [8, с. 1010–1011].

Позитивним також у цьому напрямку слід визнати Указ Президента України П. Порошенка від 3 листопада 2014 р. № 841/2014 «Положення про Уповноваженого Президента України у справах кримськотатарського народу», де, окрім прописаних повноважень Уповноваженого, наголошується на тому, що кримськотатарський народ є корінним народом України. У Положенні, зокрема, зазначається, що «Уповноважений Президента України у справах кримськотатарського народу забезпечує здійснення Президентом України повноважень щодо забезпечення додержання конституційних прав кримськотатарського народу як корінного народу України» [8, с. 1018].

12 листопада 2015 р., через 71 рік після трагедії кримськотатарського народу, Верховна Рада України прийняла постанову № 792-VIII «Про визнання геноциду кримськотатарського народу». У постанові йдеться не тільки про вшанування пам'яті жертв депортації кримськотатарського народу 1944 року, а й етноцид Російською Федерацією, який розпочався після окупації Криму: системний тиск на кримськотатарський народ, репресії громадян України за національною ознакою, організація етнічно і політично вмотивованих переслідувань кримських татар, їхніх органів, таких як Меджліс кримськотатарського народу та Курултай кримськотатарського народу, на тимчасово окупованій території України з боку державних органів Російської Федерації, починаючи з дати початку тимчасової окупації, є свідомою

політикою етноциду кримськотатарського народу [8, с. 1020].

Нині необхідно прийняти ряд законодавчих документів, які б дали можливість кримськотатарському народу відстоювати власні права, особливо в умовах анексії Криму.

Ще у 2013 р. народним депутатом України, національним лідером кримських татар М. Джемілевим був ініційований Проект Закону про «Концепцію державної етнонаціональної політики України», поданий на розгляд Верховної Ради 04.07.2013 р., який визначає зміст і дії держави в етнополітичній сфері та є основою для формування нового законодавства, вдосконалення міжетнічних відносин. Основними завданнями Концепції є визначення основних принципів, правових, організаційних, фінансових та інших засад розв'язання актуальних проблем, що виникають в етнополітичній сфері, на основі положень Конституції України. У Концепції подається тлумачення поняття корінного народу як «автохтонної етнічної спільноти, етногенез якої відбувся на території в межах сучасних кордонів України, становить етнічну меншість у складі її населення і не має власного державного утворення за межами Української держави. Корінними народами в Україні є кримські татари, караїми, кримчак» [21].

Метою Проекту Закону «Про статус кримськотатарського народу» № 4433 від 13 березня 2014 р. (автор Г. Москаль) є створення правових підстав для регулювання та реалізації державної політики у сфері повернення, облаштування і відновлення прав кримськотатарського народу, сприяння процесу адаптації та інтеграції кримськотатарського народу в

українське суспільство. У законопроекті визначено статус кримськотатарського народу як корінного народу України, примусово переселеного з території Криму [23].

У Проекті Закону України «Про права корінних народів України» № 4501 від 20 березня 2014 року (автори В. Кличко, В. Карпунцов, О. Продан та ін.), що був обговорений 11 квітня 2014 р., передбачено встановити, що корінними народами в Україні є кримські татари, караїми, кримчаки, визначити статус корінних народів в Україні та закріпити правові гарантії на повне здійснення всіх прав людини і основоположних свобод особами, що належать до корінних народів, визнаних нормами міжнародного права [22].

У травні 2016 р. Президент України П. Порошенко ініціював створення робочої групи в рамках Конституційної комісії для розробки змін до Конституції, що стосуються права кримських татар на самовизначення. «Ми хоч і із запізненням, але усвідомили необхідність створення в Криму національної автономії кримських татар із повним гарантуванням рівних прав і свобод етнічних українців, росіян та інших етносів півострова. Ми зобов'язані почати в парламенті України процес внесення змін і доповнень до розділу 10 Конституції України – АРК, які б у повній мірі виходили з невід'ємного права кримськотатарського народу на самовизначення в складі суверенної та незалежної Української держави» [16].

15 червня 2016 р. були проведені парламентські слухання на тему «Стратегія реінтеграції в Україну тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь: проблемні

питання, шляхи, методи і способи». Після внесення численних пропозицій учасниками слухань і їх обговорення 22 вересня 2016 р. Верховна Рада України постановою № 4003-а затвердила Рекомендації парламентських слухань. Документ включає в себе рекомендації Президенту України підготувати зміни до Конституції і законів України та внести їх на розгляд парламенту; ці зміни стосуються визнання кримських татар, караїмів і кримчаків корінними народами України з відповідними змінами до ст. 11 Основного закону. У рекомендаціях запропоновано розглянути питання зміни статусу Автономної Республіки Крим на Кримськотатарську Автономну Республіку. Кримські татари у створеній автономії, відповідно до Конвенції ООН, отримують право гарантованого представництва – квоти – в органах влади і можливість впливати на рішення щодо Криму, якого вони позбавлені сьогодні через свою нечисленність.

Реалізація таких рекомендацій потребує інтенсивних і консолідованих зусиль не тільки гілок законодавчої і виконавчої влади, а й структур громадянського суспільства, зокрема експертної спільноти, що мали б взяти на себе суттєву частину інформаційно-просвітницької роботи й упередити таким чином можливий спротив цим законодавчим ініціативам з боку певних політичних сил і громадських активістів.

Експерт з міжнаціональних конфліктів, викладач Києво-Могилянської академії Олексій Курінний провів розрахунки на основі статистичних даних і запропонував свій план, суть якого – зробити так, щоб кримські татари в майбутній автономії не були статистами, а могли вирішувати свої проблеми

за допомогою демократичних інститутів. Вчений говорить про кілька версій майбутнього Криму. Це буде або повернення до ситуації статус-кво з 1991 по 2014 р., або загравання з російськомовним слов'янським населенням для того, щоб Крим на «правильному» референдумі повернувся до складу України. Але є й інші концепції: створення кримськотатарської національної автономії чи територіальна автономія – Республіка Крим. Останні два варіанти природні і справедливі, вони відповідають інтересам більшості населення України, української держави й суспільства, інтересам кримських татар – корінного народу, що постраждав як від депортації, так і від подій 2014–2016 рр. Не влаштовують вони лише частину слов'янського населення і проросійські сили [15].

Таким чином, для вирішення проблеми статусу кримськотатарського народу та захисту його прав як корінного народу України необхідне прийняття таких законодавчих актів: Концепції державної етнополітичної політики України, закону «Про статус кримськотатарського народу як корінного народу Криму в складі Української держави», закону «Про захист кримських татар в умовах окупованого Криму» [2]. Зазначені законодавчі документи є вкрай важливими для ефективної політики держави в етнополітичній сфері, вони забезпечуватимуть правові гарантії кримськотатарського народу як корінного народу Криму і України, сприятимуть створенню оптимальних умов для гармонійного розвитку кримських татар у складі Української держави.

Сьогодні ми можемо констатувати, що низка проблем кримськотатарського народу потребує вирішення, це не лише

повернення боргів знедоленому народові, але й, у першу чергу, боротьба за деокупацію Криму, правове врегулювання статусу кримськотатарського народу та подальша інтеграція кримських татар в український соціокультурний простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. АР Крим: люди, проблеми, перспективи // Національна безпека й оборона. – 2008. – № 10. – 88 с.
2. Гладка Т. І. Кримськотатарське питання в контексті державної етнополітичної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=799>
3. Документи Курултая кримського народу (1991–1998). – Сімферополь, 1999. – 321 с.
4. Етнічна історія Криму в таблицях, картосхемах і діаграмах (за даними переписів населення): інформаційно-довідковий посібник / Автор-уклад. А. С. Петроградська. – Сімферополь: АнтікваА, 2007. – 20 с.
5. Концепція етнополітичної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1057.264.0>
6. Котигоренко В. Кримськотатарські репатріанти: проблема соціальної адаптації / В. О. Котигоренко. – К.: Світогляд, 2005. – 222 с.
7. Крим в етнополітичному вимірі / Редкол.: І. Курас (голова). Авт. кол.: М. Панчук (керівник), Г. Бекірова, В. Ганкевич та ін. – К., 2005. – 533 с.
8. Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015). Збірник документів і матеріалів. Друге видання: Упоряд.: О. Г. Бажан, О. В. Бажан, С. М. Блащук, С. І. Власенко, Н. В. Маковська. – К.: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2016. – 1092 с.
9. Крим на шляху до стабільності й розвитку: проблеми та перспективи: матеріали круглого столу (Севастополь, 26–27 жовтня 2006 р.) // За ред. А. В. Мальвіна. – Сімферополь: СФ НІСД; Таврія, 2006. – С. 136.

10. Крим: два з половиною століття імперського геноциду / Сергій Грабовський, Ігор Лосев. – Київ: Знання України, 2016. – 47 с.

11. Кримські татари і українське суспільство: Проблеми політичної та соціальної інтеграції. Матеріали конференції 26–27 листопада 1998 року. Київ, Україна. – К.: УНЦПД, 1998. – 124 с.

12. Кримські татари: «національна меншина» або «корінний народ». Політичний та юридичний аспекти питання. Матеріали «круглого столу» 5 лютого 1999 року. Київ, Україна. – К.: УНЦПД, 1999. – 120 с.

13. Меджліс кримськотатарського народу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crimeatau.org.ua>

14. Міллі Фірка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.milli-firka.org/?mod=article_read&article=1540

15. Олексій Курінний. Кримськотатарська автономія можлива без зміни Конституції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.krymr.com/a/27836837.html>

16. Порошенко ініціює розробку змін до Конституції щодо самовизначення кримських татар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.censor.net.ua/n389058>

17. Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави» [Електронний ресурс]. – Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1140-18>

18. Правова допомога раніше депортованим громадянам: теоретичні та практичні аспекти як шлях до законодавчих змін / Ю. Тищенко, О. Власенко, В. Суботенко, Н. Беліцер, С. Каджаметова. – К., 2004.

19. Про національні меншини в Україні: Закон України від 25 червня 1992 року № 2494-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – С. 529.

20. Проблеми інтеграції кримських репатріантів в українське суспільство: збірник матеріалів семінару Київського проекту

Інституту Кеннана та Інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАН України, 13–14 травня 2004 р. // За ред. Кураца І. Ф. – К.: Стилос, 2004. – 88 с.

21. Проект Закону про «Концепцію державної етнонаціональної політики України» [Електронний ресурс]. – Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47852

22. Проект Закону України «Про права корінних народів України» [Електронний ресурс]. – Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50327

23. Проект Закону України «Про статус кримськотатарського народу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG3F500I.html

24. Сергійчук В. Український Крим / В. Сергійчук. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2001. – 303 с.

25. Штепа С. Роль Верховної Ради України у вирішенні етнополітичних проблем Криму: автореферат дис. на здобуття наук. ступ. канд. політ. наук / Сергій Олександрович Штепа. – К., 2004. – 19 с.

REFERENCES

1. AR Crimea: People, Problems, Prospects (2008). *Natsionalna bezpeka i oborona*, (10), 88 p. [in Ukr.]

2. HLADKA, T. *Crimean Tatar Problem in the Context of State Ethnopolitics of Ukraine*. [online]. Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=799> [in Ukr.]

3. *Documents of the Congress of the Crimean People (1991–1998)* (1999). Simferopol, 321 p. [in Rus.]

4. PETROHRADSKA, A., comp. (2007). *Ethnic History of Crimea in Charts, Map Schemes, and Diagrams (after the population censuses): A Resource Manual*. Simferopol: AntikvaA, 20 p. [in Ukr.]

5. *The Concept of Ethnopolitics of Ukraine*. [online]. Available at: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1057.264.0> [in Ukr.]

6. KOTYHORENKO, V. (2005). *Crimean Tatar Repatriates: A Problem of Social Adaptation*. Kyiv: Svitohliad, 222 p. [in Ukr.]
7. KURAS, I., ed., PANCHUK, M., BEKIROVA, H., HANKEVYCH, V. et al. (2005). *Crimea in the Ethnopolitical Dimension*. Kyiv, 533 p. [in Ukr.]
8. BAZHAN, O., BLASHCHUK, S., VLASENKO I., MAKOVSKA N. (comps.) (2016). *Crimea under Social and Political Transformations (1940–2015). Collected Documents and Materials*. 2nd ed. Kyiv: TOV “Vydavnytstvo ‘Klio’”, 1092 p. [in Ukr.]
9. MALVIN, A., ed. (2006). *Krym na shliakhu do stabilnosti i rozvytku: problemy ta perspektyvy: materialy kruhloho stolu, 26–27 zhovtnia 2006 r.* (Crimea on the Way to Stability and Development: Problems and Perspectives. Materials of the Roundtable Discussion. October 2006). Simferopol: SF NISD; Tavriia, p. 136. [in Ukr.]
10. HRABOVSKIY, S., LOSIEV, I. (2016). *Crimea: Two Hundred and Fifty Years of Imperial Genocide*. Kyiv: Znannia Ukrainy, 47 p. [in Ukr.]
11. *Krymski tatar y i ukrainske suspilstvo: Problemy politychnoi ta sotsialnoi intehtatsii: Materialy konferentsii, 26–27 lystopada 1998 r.* (Crimean Tatars and Ukrainian Population: Problems of Political and Social Integration. Conference proceedings. November 1998). Kyiv: Ukrainskyi nezaleznyi tsentr politychnykh doslidzhen, 124 p. [in Ukr.]
12. *Krymski tatar y: “natsionalna menshyna” abo “korinnyi narod”*. *Politychni ta yurydychni aspekty pytannia. Materialy “kruhloho stolu”, 5 liutoho 1999 r.* (Crimean Tatars: A “National Minority” or “Indigenous People”. Political and Legal Aspects of the Question. Materials of the Roundtable Discussion. February 1999) Kyiv: Ukrainskyi nezaleznyi tsentr politychnykh doslidzhen, 120 p. [in Ukr.]
13. *Mejlis of Crimean Tatars*. [online]. Available at: <http://www.crimeatau.org.ua> [in Ukr.]
14. *Milli Firka*. [online]. Available at: http://www.milli-firka.org/?mod=article_read&article=1540 [in Ukr.]
15. Oleksii Kurinnyi. *Crimean Tatar Autonomy Is Possible without Any Change of the Constitution*. [online]. Available at: <http://ua.krymr.com/a/27836837.html> [in Ukr.]
16. *Poroshenko Initiates the Elaboration of Alterations to the Constitution regarding the Self-Identification of Crimean Tatars*. [online]. Available at: <http://ua.censor.net.ua/n389058> [in Ukr.]
17. Resolution of Verkhovna Rada of Ukraine “On the Declaration of Verkhovna Rada of Ukraine as for the Guarantee of Rights of Crimean Tatar People as Part of the Ukrainian State”. *Official Website of Verkhovna Rada of Ukraine*. [online]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1140-18> [in Ukr.]
18. TYSHCHENKO, Yu., VLASENKO, O., SUBOTENKO, V., BELITSER, N., KANDZHAMETOVA, S. (2004). *Legal Assistance to Previously Deported Citizens: Theoretical and Practical Aspects as the Way to Legislative Changes*. Kyiv. [in Ukr.]
19. On the National Minorities in Ukraine: Law of Ukraine as of June 25, 1992, No. 2494-XII. (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (36), p. 529. [in Ukr.]
20. KURAS, I., ed. (2004). *Problemy intehtatsii krymskykh repatriantiv v ukrainske suspilstvo: zbirnyk materialiv seminaru Kyivskoho proektu Instytutu Kennana ta Instytutu politychnykh ta etnonatsionalnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 13–14 travnia 2004 r.* (Problems of Integration of Crimean Repatriates in the Ukrainian Society: Collected Materials of the Kyiv project Seminar by Kennan Institute and Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. May 2004) Kyiv: Stylos, 88 p. [in Ukr.]
21. Draft Law on “The Concept of State Ethnopolitics of Ukraine”. *Official Website of Verkhovna Rada of Ukraine*. [online]. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47852 [in Ukr.]
22. Draft Law of Ukraine “On the Rights of Indigenous Peoples of Ukraine”. *Official Website of Verkhovna Rada of Ukraine*. [online].

- Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50327 [in Ukr.]
23. Draft Law of Ukraine "On the Status of Crimean Tatar People". [online]. Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG3F500I.html [in Ukr.]
24. SERHIICHUK, V. (2001). *Ukrainian Crimea*. Kyiv: Ukrainska Vydavnycha Spilka, 303 p. [in Ukr.]
25. SHTEPA, S. (2004). *Role of Verkhovna Rada of Ukraine in the Solution of Ethnopolitical Problems of Crimea*. [Abstract of thesis for the Candidate of Sciences degree in Politics]. Kyiv, 19 p. [in Ukr.]

O. Hazizova

Crimean Tatar Movement in the Space of State Ethnopolitics

Abstract

To the great extent, the condition of ethnosocial and ethnopolitical development of Ukraine is determined by the polyethnicity of its population. Among all ethnic communities of present Ukraine, only four have been forming (at least partially) in its terrain: Ukrainians, Crimean Tatars, Karaites, Krymchaks.

In early 1990s, Crimean Tatars became the third Crimean ethnic group by quantity, besides, the most united and politically active.

Despite the declaratory support of the official Kyiv, during the last years (i.e. in the period from 1991 till 2014), Crimean Tatars didn't always feel understanding and favourable attitude as from local district and city authorities of the peninsula, so from the Slavic population, primarily, Russians. Meanwhile, the political activity of Crimean Tatars considerably counterbalanced the actions of pro-Russian formations and significantly influenced the social life of Crimea.

After the annexation of Crimea, a new stage of Crimean Tatars' history began: they lost their ethnic territory once again and were compelled to assert their rights as the indigenous people of Ukraine. This causes the particular topicality of the issue regarding the solution of the problems related to the protection of Crimean Tatar ethnos today.

Стан етносоціального та етнополітичного розвитку України великою мірою зумовлений поліетнічністю населення держави. З-поміж усіх представлених сьогодні в Україні етнічних спільнот лише чотири формувалися (принаймні частково) на українських землях: українці, кримські татари, караїми, кримчаки. Ще за радянської доби в процесі боротьби за повернення на батьківщину почала формуватися організаційна структура кримськотатарського національного руху. Найбільш впливовими виразниками інтересів репатріантів стали Організація кримськотатарського національного руху (ОКНР), провідну роль у створенні якої відіграв М. Джемільєв, та Національний рух кримських татар (НРКТ), основою якого стала Ферганська долинна група Ю. Османова.